

श्री

निर्भय भीम व्यायोग.

जैनाचार्य हेमचंद्रना शिष्य महाकवि

रामचंद्राचार्यनुं रचेलुं

तेनु

(भूण संस्कृत छिपरी)

गुजरातीभा

गद्य पद्यात्मक भाषान्तर

रथीने प्रसिद्ध करनार

। गोसाइ नारायणभारती यस्वंतभारती

रहेनार अजुहिल्लपुर पाटणु.

अमहावाङ

। दीयाभा हितेच्छु प्रसभा पटेल जेराग
भूणल्लये छायु.

संवत् १९४२ भाद्रपद. सने १८८६.

हक भाषान्तरकर्ताये पोतानास्वाधीनराज्याछे.

मूदय तेलु आना.

આ ચોપડી સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ
રજીસ્ટર કરાવીછે.

મરુતાવના*

આ નિર્ભય ભીમ વ્યાયોગ મૂળ સસ્કૃતમા ગદ્ય પદ્ધાત્મક રચનાર પરદેરો પ્રખ્યાતી પામેલા અણુહિંક્ષુર પાટણુમા ચૌલુક્ય (શોળંકી) વશના કુમારપાળ મહારાજને સત્ય ધર્મનો ખોધ આપી જેન ધર્મધારણ કરાવનાર મહાન્ પંડિત હેમચંદ્રાચાર્યની સપૂર્ણ પ્રીતિસપાદન કરીને આચાર્યપણું પ્રાપ્ત કરનાર, કવિ રામચંદ્રાચાર્ય જેણે પૂરા સો ગ્રંથો રચેલા છે, તેમાથી તેમનો રચેલો આ ગ્રંથ મને જવાથી તેનુ ગુજરાતી ભાષાન્તર કરી પ્રસિદ્ધ કરવાની વ્હંઠા થઈ, પણ મારા અનભ્યાસે નાટ્યરસમા કાઈ -ચનતા થઈ હોય તો વાચ્યનારે ક્ષમા કરવો. કેમકે જેન પંડિતોના રચેલા જાણુવા લાયક ધણા ગ્રંથો અધારામા ઉધઈ શરણુ થાયછે તેપણુ કઠિણ ખંધથી ખાવેલી વિદ્યા દ્વીને અનજણુ અડવા (વાણીયા) ભૂગ્રહોમા જોવાનો વખત પણ આવવા દેતા નથી! છતાં કેટલાક પ્રયાસે ધણા લો કોને ઉપયોગી થઈ પડે તેવા ધણા ગ્રંથોની શોધ મેં કરેલી છે અને કરવાની છે, ત્યારે પછી જેમ જેમ ઉત્તેજન મળતું જશે તેમ તેમ તેવા ગ્રંથો ખહાર પાડવાની મારી ઈચ્છા છે.

આ ગ્રંથમા નાયક ભીમ અને નાયિકા દ્રોપદી છે. તાના વન વેશે એક વનમા (પાચે પાંડવ) અભ્યાસ વન પાસેના નગના લોકોમા દરરોજ એક મનુષ્ય ખ-રાક્ષસને ભક્ષ માટે આપવાના વારા ખાધેલા હતા! તે માણુ એક પ્રાણીજના વારામા ભીમસેન ખડ્ગુ ભક્ષ થઈ

સુધ રહ્યા પછી રાક્ષસો તેને ઉપારી ગયા,
 કરીને ખડ વગેરે રાક્ષસોને મારી પદ્ય વેશે
 તલા ઉપહાર પુરૂષને મૃત્યુ મુખમાથી ઉગાર્યો, અને
 ખીળ સર્વ લોકોને સુખ આપ્યું.

જીવો! મોટા અને પરાક્રમી પુરૂષો ઉપર વિપત્ત આ
 આવેછે તેમા પણ લોકનુ કલ્યાણ કરવા માટે પોતાની
 વૈર્યતા ન મુકતા દ્રઢપણે મોટા કાર્યો આરંભવે ફતેહ પામેછે.

ચાટણ.

ભાદ્રપદ વદ ૮

}

નારાયણભારતી ચરુવતભારતી

निर्भय भोम व्यायोग.

નિર્ભય ભીમ વ્યાયોગ.

એક ઝ્રક્કી.

પાત્ર*

સૂત્રધાર. નાટકનો મુખ્ય.
ભીમ . પાડુના પુત્ર પાડવ યુવિધિરનો ભા
દ્રૌપદી . પાડવની સ્ત્રી.
પુરૂષ .. નયના લોકેએ રાખેલો ચાકર.
ઉપહાર પુરૂષ .. વધ્ય વેશે આવેલો, રાક્ષસના ભ-
 માટે એક પ્રાણી.
વૃક્ષ ઉપહાર પુરૂષની માતા.
વયૂ . ઉપહાર પુરૂષની સ્ત્રી માલતી.
બન્ધ .. રાક્ષસોનો માલીક.
સુકર મુખ }
વ્યાધ મુખ } બંકનો સાથે રહેનાર રાક્ષસો.
પાત્ર છ રાક્ષસો. }
યુવિધિર . ભીમના મોટા ભાઈ
અર્જુન . . ભીમનો નાનો ભાઈ.
સહદેવ ... ,, નાનો ભાઈ.
નકુળ ,, નાનો ભાઈ.

નિર્ણય ત્રીમ વ્યાયોગ.

[નાન્દી.]

અનુષ્ટુપ્.

શોષાવી દુસ્તપે દેહી, રાગાદી ખજિ રાત્રૂને;
છત્યા જેણે હશે તેમા, પ્રણામો કરું કોઈને. ૧
(મગળાચરણ થઈ રહ્યા મળી)

સૂત્રધાર-(પ્રવેશ કરીને નમ્રતાવડે) અહો, દીપ
રાગ્યવાન્ બુદ્ધિમાન્ સલાસદો, તમને મારે કાઈ વિજ્ઞપ્તિ
રવાની છે, તે એવી કે-અકસ્માત્પસન્ન થએલા ચિત્તવડે
વધાતાએ તમો પૂજ્યને હર્ષ થવા માટે આ ભેટ તરિકે
મર્પણ કરેલુંછે કારણ કે-

અનુષ્ટુપ્.

રામચંદ્ર^૧ ગિરા સાથે,^૨ પુર્ણેન્દુ મધુરા ગિતે;
સ્વતત્ર ઇષ્ટ યોગેથી, પાએ વૃષ્ટિ કરે પ્રિતે. ૨
(માટે સાવધાન થાઓ)

બુવો!

સર્વ કેકાણે વિખ્યાત જેની આતુર્યતા છે એવા તમે
ઠો, તે માટે તમારા આગળ આ નાટ્યની કુશળતા બ-
ભવવાની મારી ઈચ્છા થઈ છે કારણ કે-

અનુષ્ટુપ્.

જાણીએ સર્વ ભાષાને, ભણીએ ભર્ત શાસ્ત્ર જે;

૧ વાણી. ૨ પુર્ણિમાનો મંદ્ર.

કાવ્યાભ્યાસ કરે તેને, પ્રખંધો જાણવા જુવે. ૩

(નેપથ્યમા)

ભાવ, આપુ ભરતકુળ તૈયાર થયુ છે, માટે આ—
આર્ય હેમચંદ્રના શિષ્ય રામચંદ્ર, જે કે સૌ પ્રબધના કર્તા
છે, તેમાથી કોઈપણ સંપૂર્ણ રસથી ભરેલા પ્રબધનો અ-
ધિકાર કરીને પ્રારંભ કરવો જોઈએ.

સૂત્રધાર-૨—(મનમા) આ નિપુણ અમારો શિષ્ય
કાઈ પ્રબધ જાણવાનો ઇચ્છા ધરાવે છે, (એમ કહિને
ઊંચે સ્વરે)

નિર્ભય ભીમ નામાન્વ્યાયોગનો અધિકાર કરીને ચલાવો

(વળી નેપથ્યમા)

ભીમ—હે, વત્સ અર્જુન, જ્યા સુધી હું અને પા-
ચાળી વનનું સુન્દરપણ જોઈએ. ત્યા સુધીમા તારે
ધનુષ વારણ કરીને તથા યોગ્ય ખાણો લઈને મહારાજની
સાથે ગીરપણે આવવું.

સૂત્રધાર-૨—શુ આ, ભીમના સ્થાનકે રહિને કુ-
શિલવ ખોલેછે? ચાલો હું પણ મારૂ કાર્ય કરૂ.(એમ કહિ
ને જાયછે).

ઈતિ પ્રરતાવના.

નિર્ઘેય જીમ વ્યાયોગ.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ

રંગ મૂમી.

પાત્ર.

જીમ અને દ્રોપદી.

(જીમ અને દ્રોપદી સાથે પ્રવેશ કર્યા પછી)

જીમ-(દ્રોપદીના સામે જોઈને ક્રોધથી)

હ્યમ્ધરા.

ખીલેલી કેતકીના ૧૬ળ નખ થકિ તેં ક્ષાલિને કુંડળો જો—
ઘાલ્યા છે કાનમા ને ગજમદ જળનો લેપ ગંડમ્થળે છે;
રેકંજોના ડનાળના તેં ઝકરવલય રચ્યા રૂપ દેખો વનોનું,
ખાળેછે અંગ માર કુર કુળપરનો ક્રોધ રૂપી પકૃશાનૂ. ૪
(વળી એક પામીને)

શાર્દૂલ વિક્રીડિત.

અન્યાયો કરનારને શઠ પ્રતો પાળી અમારા દમ્બરી,
પૂજેછે ખલુ ઊમાદ સાથ સુખ તે મોટી પ્રશંસા ધરો;
જીવિ શીળ અમે સભાવ ધરવે નીચિ સ્થિતિમા છિઅં,
પામ્યા તેથિ પરાભવો વિપતથી તાપો ઘણા પામિઅં. ૫

૧ પત્ર. ૨ કમળ. ૩ કમળની ડાડી. ૪ ખલેયા અથવા હાથ
મા પેટેરવાનાં કંકણો, ૫ અગ્નિ. ૬ શત્રુઓ. ૭ આનંદ.

દ્રૌપદી-સ્વામી, ખેદ ન કરવો તે સાર છે કારણ કે

આર્યાગીતિ.

‘ભડવાપાણું સ્વામીનું, તે છે ભૂષણ સ્વીર તણી ઉવધુને;
ખીજ શોભાવે છે, ઝકટક હુમના ધરિ ભૂષણ વધુને. ૬

ભીમ-(આક્ષેપથી) દેવી, ઐજ્યોતો! પણ-”

સમ્બરા.

જે ભૂપે દ્રૌપદીના પચિકુર કર વડે આલિ તાણ્યા તણાવ્યા,
તે દુષ્ટ્યું દેખિને જે મુદ્ધિત મન થયા તેહના ઉપરે આ;
ઉઠ્યો ક્રોધાગ્નિ તેમા દસમર ભુવિ ઓખે દ્વિ ત્રિ હું કાર મત્રે
હોમે છે ઇન્ધનો જો! કુર કુળ નિજને ભીમ પોતેજ ખતે. ૯

દ્રૌપદી-નાથ, કોરવોનો પરાભવ થવો વિકટ છે.

ભીમ-(આક્ષેપથી)

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

ખીજને ભય આપનાર કરમા બહો ખાજ જેને થતી
તેવા વેરી ઉખેડવા સમુળથી જેની ભુજ જાગતી;
તારા કેશ તણાવનાર અરિયે અપ્રાધ મારો ક્રિધો,
તેને હું હણવા ન હોમ ધરું તો શું બીર પ્યાલો પિવો? ૮

માટે હમણા ખીજ વિચાર કરવાની કાઈ જરૂર
નથી પણ, ચાલ વનની શોભા દેખાડું.

(ખાને જણા જાય છે)

૧ શૌર્યપણ. ૨ શૂરવીર. ૩ સ્ત્રી. ૪ કડા અથવા કકણ
પ કેશ અથવા વાળ. ૬ ધુર્ધ. ૭ હોમ કરવાનો અગ્નિ ક્રિડ

આર્યા.

વીર મહિલાણ તંત્રેવ, મહાજ જંપિમાણ મહિવામો;
મહિજ્જતે મહિલા, કણય કદાઈ અવરામો. ૬

પ્રવેશ ૨ જો*

સ્થળ

વન.

પાત્ર.

ભીમ, દ્રૌપદી, પુરુષ, ઉપહાર પુરુષ, વૃહા, માલતી, બક,
સુકરમુખ, વ્યાઘ્રમુખ અને ખીજા રાક્ષસો.

(ભીમ અને દ્રૌપદીએ પ્રવેશ કર્યા પછી)

ભીમ-દેવી, જો જો!!

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જો! આ ધૃતધરના તટો અરણ્યના નાદોયિ વ્યાકૂળ છે,
નાપો આઠ હરિષ્ઠ પક્ષવવડે જેમા ધણા ફૂલ છે;
કર્મેનાળ રદ્ધજેલ નારિ મુખથી તે ઝડાક ખાતો ફરે,
પારેવો વનિતાનિ પ્રીત ધરિને આ નૃત્ય પોતે કરે. ૯

દ્રૌપદી-નાથ, આ ભૂમી માસ અને રૂધિરવડે ભિ-
ન્નએલી છે તેથી હું જાણું છું કે, સ્મશાનભૂમિ છે! માટે
ચાલો ખીજે ઠેકાણે જઈએ.

ભીમ-એમ કેમ બોલેછે? સ્મશાનના વૃક્ષો, ફળ,
પક્ષવ અને પ્રાણીનો સમૃદ્ધિવાળા હોતા નથી પરંતુ, આ

૧ પર્વત ૨ આવેલ. ૩ ચક્રવાક

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

જો નિર્ઘર ક્ષાત્ કૃતૈ સ્તુમુલિત પ્રસ્યોદરા મૂધરા .

તૈચૈતે કઠ્ઠ પુષ્પ પલ્લવ મરેર્વ્યસ્તાતપા પાદપા:

ચક્રોપ્યેષ વધૂ મુષ્ણાર્દ્ધ દલિતૈ વૃત્તિ વિધત્તે ત્રિસૈ

કાન્તાડમદ્ર રતસ્તદૈવ પરિતઃ પારાપતો નૃત્યાતિ ॥ ૯ ॥

ભૂમિ માસ અને રૂધિરવડે કાદવવાળી થયેલી છે તેનું કારણ કાઈ ખીજું હશે, માટે સામેના દેવમન્દિરના દ્વાર આગળ ફરનાર તે પુરૂષને ચાલો પુછિયે.

[પુરૂષ પ્રવેશ કરે છે તેની પાસે બન્ને જણા જઈને]

ભીમ-અરે ભાઈ, અમે પરદેશી છીએ તેથી અ-
હિનું વૃત્તાન્ત જાણતા નથી માટે પુછીએ છીએ કે, તું કે
ણ છે? અને આ, કિયા દેવનું સ્થાનક છે? તથા દેવમન્દિ-
રની ચારે તરફની જમીન માસ, શોણિત અને હાડકાથી
વ્યાપ્ત કેમ થઈ છે?

પુરૂષ-મહાભાગ, આની વાર્તા ઘણી લાખી છે, '
એટલુંજ નહિ પણ આ વખત હું ભયમા આવી પડ્યો છું
તેથી કહેવાનો મને વખત નથી!!

ભીમ-(અહંકારથી) અરે, તું ખીહીશ નહિ પણ
સર્વ પ્રકારથી નિર્ભય થઈને સર્વ વાર્તા કહે, કાળના મુખ
માથી પણ હું તારૂં રક્ષણ કરીશ

પુરૂષ-(અમ હોય તો સાભળો) આકાશને અરેલા
શિખરની ટોચવડે સૂર્યનો રથ ખળિત કરેલો છે જેણે એવા
આ પર્વતને આપ જીવો છો.

ભીમ-એમા શું?

પુરૂષ-તણે જગતનું જેનામા ખગ છે એવો ખકનામા
રાક્ષસપત્ની અહિંછો અને તે સિવાય ખીજા પણ રાક્ષસો છે!!

દ્રૌપદી-(ભયથી) પછિ, પછી?

પુરૂષ-તે રાક્ષસ પત્નીને માટે પુરના લોકોએ આ
એક ઘર કરેલું છે અને હું પણ શેહરના લોકોનો નિમેષ
આ, દેવ મન્દિરની ચાકરી કરનાર શહાશિકુંડું.

ભીમ-પછિ, પછી?

પુરૂષ-સર્વ લોકોનું ભક્ષણ કરવાનો ભય પામેલા

પુરજનોએ તે રાક્ષસપત્ની માટે દરરોજ એક મનુષ્ય બન-
જિદાનમાં આપવા કમ્બલ કર્યું છે!!

ભીમ—અહો! આ કથારસભયાનક અને કૌતુકકારી છે!

પુરુષ—તેથી જે કોઈનો વારો હોય તે મૃત્યુકાળમાં વેપ-
વરીને નયમાથા આવીને આ મર્ણુ રાજા ઉપર સુધ્ધ રહે છે!!

દ્રૌપદી—(ભય અને દયા સહોત) બોલ, પછી શું
થાય છે?

પુરુષ—એટલે તેજ વખતે જેની વિકાળ દાઢયોના
અકુરમાં માસ ચોટેલું છે! એવો રાક્ષસપત્ની આ પર્વત
પરથી આવીને યુગ પારતા મનુષ્યનું ભક્ષણ કરે છે!!

ભીમ—(કાનમાં આગળિયો ધાલીને) અરરર!!
! લોકોનું રક્ષણ કરનાર કોઈ નથી? અરેરે!! આ વચન
ભળતા લાયક નથી, સાભળવા લાયક નથી.

પુરુષ—હવે ઉપહાર પુરુષ અને રાક્ષસને આવવાનો
ખત થયો છે! માટે આ ભયાનક સ્થાનકથી દૂર ખસો
[એમ કહીને દિશાએમાં જોઈ ગયા નમીને

બહાર નીકળે છે.]

દ્રૌપદી—નાથ, એ ઉપહાર પુરુષ અને રાક્ષસ જ્યા
સુત્રી નથી આવ્યા ત્યાં સુત્રી ચાલો આપણે જતા રહિએ!

(નેપથ્યમાં)

— હા, પુત્ર, સરસપ પુષ્પ સકોમળ, હા! કુળપ્રદીપ,
કરીને તાર મુખ ક્યારે દેખીસ?

દ્રૌપદી— નાથ, આ શું થાય છે!

ભીમ—દેવી, વૈયંધર. હું સારી રીતે સાભળું.

(વળી નેપથ્યમાં)

હા! પ્રિય, હા! સુભગ, હા! વિચક્ષણ તારા વિના

હું અભાગિણી કેમ રહી સકીશા!

ભીમ-આ, જે કર્ણધ્વની સભળાય છે, તે બાહ્યું છે કે-
નયમાથી ઉપહાર પુરૂષ આવે છે માટે ચાલો છુપોને જોઈએ.
(બંને ટપીને જીવે છે.)

‘રક્ત ચઢનનો લેપ જેના શરીર વિષે કરેલો છે,
અને લાલ પાણી જેણે પાડેલું છે, તથા જેના કંઠ
વિષે લાલ કળેના પુરૂષની માળા તરફ છે, અને છુટા
કેગ છે જેના અંતે વીમે ધીમે ચાલનાર રીત વધને નત
ચોવન વાળો એક પુરૂષ આવે છે અને તેનો પછવાડે એક
વૃદ્ધ સ્ત્રી તથા બીજી જેણે સર્વાંગને વિષે આભૂષણ ધા
કર્યા છે એવી જવાન સ્ત્રી આવે છે, ત્યાર પછી મઠ
રક્ત કરતો તે પુરૂષ આવીને ગિળાતળ ઉપર સૂઈ રહે
તેના માથા પામે વૃદ્ધા બેમે છે અને તેના પગની પામે
જવાન સ્ત્રી બેમે છે એટલે’

પુરૂષ-(સજ્જા નેત્રે) માતા!

વૃદ્ધા-પુત્ર, આ રહી હું મંદ ભાગિણી મું ભ
લાભાગુ કરે છે?

પુરૂષ-પ્રિય માસતી!

માસતી-નાથ, આ રહી, મું હુકમ છે?

પુરૂષ-(કળેક મૌન રહીને) અંખા! પ્રિય માસતી!

હવે હું અગાગુ છું મરીના કોઈ રક્ષણ કરનાર નથી!
માટે બાવન નથી! હું એકલોજ આકાગમાથી

ભીમ-(સંતોષ) દેવી, આ, ઉપહાર પુરૂષ આ.
બોલે છે? અરે, હજી તેનો શરણ્ય શું.

દેવી-નાથ, આ નિર્ભાગીથી મું પ્રયોજન છે

ભીમ-(તિરસ્કાર કરીને) એમ નહિ, હું પાર
કુળને યોગ્ય બોલતી નથી.

મન્દાક્રાન્તા.

તારોલા, હે, રસુતિ, જનનું રત્નાણુ હું ના કરંતો,
ગાઢસ્કંધે ભુજ મુજ બળી (ને) આપજે વીક વૃતો;
છાતી જે તે અસુર તણિનું ચૂંચું હું ના કરંતો,
લામું હું જે ત્રિજગ વિજયી ભીમ, તેથી હરંતો ૧૦
પુરુષ—અબા! પ્રિય માલતી! રાક્ષસને આવવાનો
વખત થયાછો માટે ઘેર જાઓ.

વૃક્ષ—હો મને ખાતો.

માલતી—(પુરુષના પગમા માણું મુકીને કરાણુન્વરે)
આર્ય પુત્ર! આ જગતમાથી મારો વિલાસ હવે અસ્ત
થો! મારો શૃંગાર પણ નાશ થયો! માટે હું પણ આ,
"સન ઉપર ખેસી રહોરા, અને તમારો પછવાડે આવીરા!
દ્રૌપદી—નાથ, આ, મારાથી જોવાઈ સકાતું નથી,
મજ આ કરાણુ સ્વર મારાથી સાલળી પણ સકાતો
થો, માટે ચાલો અહિથી ખીજે ઢેકાણું જઈએ.

ભીમ—દેવી, હવે ખીજે જવાથી સરયું, કારણ કે,
તેની ભુજબળના ગર્વનો નાશ કરીને એ રાક્ષસથી આ
ઉપહાર પુરુષનું હું રક્ષણ કરીશ.

દ્રૌપદી—નાથ, આ માણસ અબાણ્યોછે અને પ્ર—
સીદ્ધ જેનું ભુજબળ એવો તે રાક્ષસ છે, માટે વિનાકારણી
આપે મોટા કષ્ટમા દુસાઈ જવું નહિ.

ભીમ—(આલોપથી)

મન્દાક્રાન્તા.

સૂકીદે હે, દ્રુપદ તનયે ત્રાસ તું, તે હામ્બારો,
તેજસ્વી હું બળિ મુજકને ગૂંચુ તે ગમ્બારો?

૧ એટ દાત વાળી, ૨ રક્ષણ.

સત્યામે ના અરજીન સહે બાહુ કીડાજ મારી,
તે હું કાત્રી જગ બળ કહું કોણિયો એક પેવારી. ૫૨

પુરુષ-(અંખા! પ્રિય માલતી! હવે હું કોનું સ્મરણ
કરું? કોને શરણે જઈ?)

ભીમ-(સત્વર આક્ષેપથી ઊચ્ચેસ્વરે). અરે, વરાક-
દારક, માફ સ્મરણ કરીને મારે શરણે આવ, હું તને
પોતાનો કરીને રાખીશ.

[ભીષણાકાર ધાગણ કરનાર બચક ભીમને
દેખીને બંભે જણા પોતાના મેત્રો મીચેડે.]

પુરુષ-(બચથી) શું રાક્ષસ આવ્યો! હા! અંખ,
હા! પ્રિય માલતી! હું તો રાક્ષસના મોઢામા આ, આવ
કસાયો!

[અંખ કહીને મૂઠાં પામ છે].

દ્રૌપદી-(તેની પાસે આવીને ઊચ્ચેસ્વરે) અરે,
ખીહીશ નહિ, આ રાક્ષસ ન હોય પણ પાડુ કુળરૂપ
આકારના અદ્ર સમાન મહારાજ યુવિદિરના ભાઈ મ-
હાવીર ચુડામણી, તે તારા રક્ષક માટેજ આવેલા છે.

[બંભે જણા બચખીતરણે જોઈ પ્રભામ કરેડે.]

ભીમ-ભીતિ રાખશે નહિ, હું તમારૂં સર્વથા રક્ષા
કરીંગ

વૃદ્ધ-(સકરણ પ્રભામ કરીને)

આર્યાગીતિ.

તારી અનુકંપાથી જીવાડ્યો પ્રભુ પુત્ર હવે આજ,
મુન્દિર નવયોવનથી, સુખી થજે વહુ સર્યા સકળ કાજ.
માલતી-(હાથ જોડીને)

૧ અંખ વખતે.

કપા કરોને સ્વામી, ઊગારો આ નિશિચરથી નાથ,
પતિ રક્ષણના કાળે, જોકું આ, તમ આગળ ખે હાથ ૧૩
દ્રોપદી-(કરુણાથી) આ સ્ત્રીના પતીનું રક્ષણ કરો.
(અમ કહીને)

કુળ વધુવો ધારેછે, અલંકાર નેપથ્ય, અગ ઝંધી,
ભોગ ભોગથી સર્વે, જ્યા સુધિ પતિ જીવે ત્યા સુધિ ૧૪

ભીમ-(ઊચેસ્વરે) અરે ઊઠ, ખીહીરા નહિ.

[પુત્ર ધણી ભથ્થો જીવેછે, તેને દેખીને]

વૃદ્ધ!-પુત્ર, ઊઠ, ઊઠ તારા રક્ષણ માટે આ પ-
રમેશ્વર ક્યાઈથી પચારયાછે, માટે હવે હરીંગ નહિ

માલતી!-આર્યપુત્ર, ઉઠો, ઉઠો આતો રાક્ષસ નથી
પણ તમારા પ્રાણેશ્વર છે.

પુરુષ-(ઉઠીને પ્રણામ કર્યા પછી ખેદથી હાથનેરીને)

શારૂલવિક્રીડિત.

તુઠે પાળક તુજ નાયક અને તુ ત્રાણકારી થવે,
હૃદય કીકર પાલ્ય દાસ અગ્રહ હે, તાત તારો હવે,
થેને ગાન્ત દયા કરી બળવડે આ રયાતુધાનાયકી,
ઊગારો મુજ ત્રાણ ગિણણ કરી ગાન્તથી રાખોસુખી. ૧૫

વૃદ્ધ!-(મીનતાથી) હે, પરમેશ્વર, આના પિતા અને
આના બીજા ભાઈએને પણ આ, રાક્ષસે ભદ્રણુ રૂલ
હોય અને આ, મારે આઠમો પુત્ર છે તે એજ છે માટે
અહંદ રાક્ષસથી આનું રક્ષણ કરો, રક્ષણ કરો!

ભીમ!-અરે, વધારે શું કહેવું?

શારૂલવિક્રીડિત.

(વૃદ્ધાને)

જે દ્રોપદે હરી આજ તેનિ ઉપરે કે રોષ કોપેખરે,

રાણુ હું તુજ પુત્રને યમથકી બે દેખ પોતે કરે; ।
જેના ખાહુતણિ સ્તુતી જગ કરે જીતે મહા સંગરે,
(પુરુષને)

તે હું બીમ ગરણ્ય છું તુજ તણા રયા માટ તુ તો રે. ૧૮

પુરુષ-મોટી કૃપા થઇ પ્રાણુઠાતા,

[એમ કહીને પ્રણામ કરે છે એટલામા]

(નેપથ્યમા કળકળ થાય છે)

સ્તમ્ભરા.

કે આ વેળ રસ્કો કઈ મુજ અરથે કોળિયો આણિ આપે; ।
પામીછે નાગ શક્તી પગ નવ ઉપડે પેટ મારુંજ માપો ।
તીખી ભૂએથિ સુકથું ઉડેદર, જઈરથી આગરાછે બળેલા,
એવો હું, દેગ આખો પચરાન ઝટ કર તોય તૂટી વળે ના. ૧૭

[સર્વ લોક સામળીને બચબીત થઇ ગયા પ-

છી બીજી નિશામ્મામા જતા રહે છે તેથી]

બીમ-દેવી, રાક્ષસ આવેછો તું કોઈ કુજમા મ-
તાઈ જા.

દ્રૌપદી-નાથ, હું નાસી જનાર નથી, પણ અ-
હિંજ ડોબી રહોરા.

બીમ-દેવી, તું સ્વેચ્છાચારીપણું કેમ કરેછે? મારૂ
વચન માનીને ગેઈ લના કુજમા સંતાઈ જા.

(નેપથ્યમા)

૧ પુરુષમા. ૨ ગણમે. ૩ પેટ ૪ જડગાગિન ૫ ખાણું
જકને એક ચક્રનચમા બીજી માગ્યો છે એમ બારન
પણ તે નચનુ નામ આ વખતમા શુ છે અને કોટેકાણે હવે
તેનુ નક્કી થવુ નથી પણ દતકથામા આણુહિલપુર એકચક્ર હવે
એમ જોલાય છે. તર્કથી અનુમાન ખાંડીએ તો બકને મારીને
બહેન મહાદેવ સ્થાપ્યા હોય તો તે હાલ આહિ છે અને
શહેરનો ફરવાને પૂર્વદિશાએ હાલ બગવાડો કહેવાય છે તેનામ
ધણુ વર્ષથી આપે છે.

સ્વામી આમ્ આમ્!!

ભીમ—(સખ્રમ) દેવી, રાક્ષસ તો આવ્યો!! માટે ઉતાવળી ખસી જાત.

[મંદમંદ રૂદન કરતી દ્રૌપદી આંખાના થડ પાછળ સતાઇને જીવેડે ત્યાર પછી ભીમ પોતાના હાથમાં ગદા લેઇને શિખાતળ ઉપર સુવેડે એટલામાં બક અને તેની સાથે સુકરમુખ તથા વ્યાધ્રમુખ એવે નામ બે રાક્ષસો પ્રવેશ કરે છે તેને જોઇને મનમાં]

દ્રૌપદી—(સભીત) અહા!! પીળા જેના કેળ અને અતી રક્ત નેત્રો છે તથા લાલ જેના દાંત અને લાખા હાઠ છે; વળી ગરીરે ઘણાજ કાળો અને લાખા જેના હાથપગ છે, એટલુજ નહિ પણ નાકે ચીખો છે તે શું આ, રાક્ષસ છે?

બક—(ભીમને દેખીને હર્ષથી)
સ્વર્ધરા.

એવો છિદ્રો વિના છે વિકટ કટિ તટો પાટિયા એવિ છાતી, લાખા બાહજ જેના ઉઠર પુરૂ વળી સાથળો પિટિ રમાતી; જ જાહે મેઃ મજ્જાપળ રસ બહુને બિલહ શોણીત પચ્ચસ્તો, ક્યકત્તેમા ઘણાથી સહુ ઉપરિજનને આપશે ભૂખ શાન્તી. ૧૮

૧ માટ્ટ અથવા બારે. ૨ જાડી. ૩ માસ. ૪ ડાળી કુક્ષમા માસના માટા પિડા હોયજે. ૫ હાડકાં. ૬ જમણી કુક્ષમર્ધ માસના પિડ છે તે. ૭ કુકુળ.

સ્વર્ધરા.

નારેન્દ્ર સ્ફુલ્લ વધો વિકટ કટિ તટઃ સ્ફાર વક્ષઃ કપાટઃ
સ્ફૂલ્લ પ્રાલંબ નાહુ ગુરુ તર જઠર. પીવરો રક્તિ ગાંધેઃ
સ્વર્ધમેદો મજ્જા માસે રસ રુધિર યદુત્ ક્રીકસ ક્રીહ કીર્ણોઃ
સર્વેષા મેષ મર્ત્યઃ પ્રજામયાતિ ચિરાદય સ્ત્ર્ણાં કુમુક્ષાં. ૧૯

સુકરમુખ—(ચારે તરફ સુંધીને) ખીલ પણ ગંધા આવેછે ખરી!

બક—આ, પ્રજ્ઞ સારીરવાળા પુરુષની ગંધ સર્વ ઠેકાણે વ્યાપી રહી છે!

સુક—(સર્વ દિશાઓમા સુંધીને) પણ આ ગંધ તો જુદા પ્રકારની છે!

બક—ત્યારે ખીજું મનુષ્ય હોય તો જો.

[મુકરમુખ અને વ્યાઘ્રમુખ ભમીને સુંઘતા અને ચારે તરફ કગતા દેખીને ભયથી ધ્રુતી દ્રોપદી ગાડતી પાછળ સળાવે છે તેને દેખીને]

વ્યાઘ્રમુખ—(મનમા) અરે! આ સ્ત્રી કય થી? (પ્રકાશમા) અરે, અરે સુકરમુખ, અહિઆવ, અહિઆવ! આ, સ્ત્રી ઉભો છે!

સુક—(ઉતાવળો જમને હાથથી) હુ ઝીત્યો! હુ ઝીત્યો!! [એમ કહીને બગલો કુટતો નાચે છે તે દેખીને દ્રોપદી ધ્રુતે છે].

વ્યા—હુ સ્ત્રી, આગળ થા.

દ્રોપદી—રયા માટે?

વ્યા—હું તને ખાઈશ!!

[દ્રોપદી ભયથી કાપતી આમ તેમ ફરે છે એટલે]

સુકર—સ્વામી, આ સ્ત્રી મળીછે! માટે પ્રથમ તેને ખાઓ.

બક—આના વરેજ મને તૃપ્તી થશે, માટે તેને હેવા લો.

સુકર—(દ્રોપદીનું શરીર સુંધીને તથા ભયથી ચાટીને) સ્વામી, આનું માસ અને રક્તિર ધણુંજ સ્વાદિષ્ટ છે માટે આને આપ વચમા, વચમા આરોગો.

બક-જો! અમે રાક્ષસ છીએ, તોપણ મર્યાદા ઉલંઘન
કરતા નથી, કારણ કે-અમારા માટે નયના લોકોએ, એકજ
ઉપહાર પુરવ નીચેલો છે.

સુકદેવ અને વ્યાઘ્ર-એમ હોય તો અમે ખાઈશું!!

બક-તમે પણ આ પુષ્ટ ઉપહાર પુરવનું ભક્ષણ કરો.

[સુકદેવ અને વ્યાઘ્ર બીમના શરીર બટકાં બ
રતા દેખીને દ્રોણની મદ મદ રૂદન કરેછે.]

બક-આણે પોતાની પાસે ગદા રાખીછે તેથી સ-
મજાયછે કે, કેમ જોવાળ હરો. (દ્રોણની સામે આક્ષેપથી)
ખાજો, આ કોણુછે?

દ્રોણની-(ભયથી ધ્રુજતી)તમે જેમ કહોછો તેમજ,
(મંદસ્વરે) તે તારો કાળછે!

સુકદેવ અને વ્યાઘ્ર-(ઉતરેલે મોઢે) સ્વામી, આ-
ના શરીરને ખાઈ અમારા દાતને પ્રહાર થાયછે!!

બક-(હસીને પોતે બટકા ભરવા પછી ખેદથી ઉઠીને)
આતો વજ્ર કાપછે! એટલે-શસ્ત્ર વિના વિદારણ થશે નહિ,
માટે તેને ઉપાડીને પર્વત ઉપર લઈ જાઓ.

સુકદેવ અને વ્યાઘ્ર-(ભીમને ઉપાડવા પછી મુકી
હાથને) સ્વામી, અમે તો આને ઉપાડી શકતા નથી.

બક-ખોજાઓને ખોલાવો.

સુકદેવ-(ભીમે સ્વરે) અરે, અરે રાક્ષસો ઉતાવળા
જાવો.

[પાંચ છ રાક્ષસો આવીને બક પ્રત્યે]
રાક્ષસો-સ્વામી હાજર છીએ, શી આજ્ઞા?

બક-આ, પુરવને ઉપાડીને પર્વત ઉપર લઈ જાઓ.

રાક્ષસો-જેવી સ્વામીની આજ્ઞા.

[સર્વ રાક્ષસો ગળીને બજાવડે ભીમને ઉપાડીને

પીત્ર પીત્ર પવંત સાથે લક્ષ્મણએ તો દેખીને]
દ્રૌપદી—હા! આર્ય પુત્ર, હા! મહાવીર, ક્યા ગયા

જવાબ તો આપો?

[એમ કહીને રૂદન કરતી કાણુ માત્ર વિચાર કે
 રચા પછી]

અરેરે! આ અરણ્યમાં રૂદન કરવાથી શું થવાનું છે?
 લાવ આ, આખા નીચેના આ, લતા મંડપમાં પાશવડે
 લટકીને પ્રાણુધાત કરે!!

[આંખા પાસે જમ્મને જાયે સ્વરે]

હા! મહારાજ યુધિષ્ઠિર, આ પામ્યાળી લતાના પાશ
 વડે કંઠ બાધીને મરેછે!!

—*—

પ્રવેશ ૩ જો*

સ્થળ

લતા મંડપ.

ચાત્ર.

દ્રૌપદી, યુધિષ્ઠિર, અર્જુન, સહદેવ, નકુળ, ભીમ,
 ઉપહાર પુરુષ, જહ્નુ, વધુ અને સર્વ લોકો.

[અર્જુન જેને માર્ગ દેખડે છે એવા મહારાજ
 યુધિષ્ઠિર, સહદેવ અને નકુળ પ્રવેશ કરેછે]

યુધિષ્ઠિર—(ભયભીત થઈને) દેવી, સાહસવડે પા—

ડવોનો અકસ્માત નાશ કરવાનો વિચાર કર્યો છે કે શું?

દ્રૌપદી—(લજ્જા પામીને) મહારાજ, બીજા પુરુષના
 વારામાં બીમને રાક્ષસો ઉપાડી લઈ ગયા! તેથી અર્જુન કે
 હમાણા મારી નાખશે!! એમ સમજીને આ કામ કર્યું.

યુધિષ્ઠિર-

મનહર.

દ્રોપદીનો ક્રોધ શાન્ત થવા કુર કુળનો જો,
 મોટી જીભે વડે અન્ત આજીવાનું ધારેછે;
 તેની ગદા સામે બીજું શસ્ત્ર ધારવાનું ધારયે,
 ધણા વીર તણા મને લજ્યા તે વધારે છે
 વ્યાપ્યું તેજ જોનું તણુ લોક માહિ ભીમ એ તો,
 પુરો યુદ્ધ રસ પ્રેમે પીવા નિરધારે છે;
 સુણીને રોમાન્ધ અમે થયા હીઅે આજ તું જો!
 રક્ષો ભીમ સાથે યુદ્ધ કરવાનું ધારે છે !! ૧૯

અર્જુન-ખોહીસ નહિ, તે ભીમસેન છે! અટલે
 રાક્ષસોથી કોઈ પ્રકારે પરાજય થાય એવી શક્તિ કરવી નહિ.
 જીવો!

માલિની.

નિગિચર રણુમા જહો ભીમના યુદ્ધ કાજે,
 વિજય મુખ ધુકારે તોય તું કા ન લાજે;
 રૂર વધુ નિરખીને ગર્વ રક્ષો વિરામ્યા,
 અગ્નિ મન બળિ જાણ્યે રચિત થૈ ખેદ પામ્યા. ૨૦
દ્રૌપદી-ભીમ એકલા છે, અને રાક્ષસો પણા છે તેથી
 રૂંધું!

સહદેવ-દ્રુપદ તનયે, તું અનુચિત બોલેછે. જો!

વસન્તતિલકા.

હું એકમેા રિપુ પણા રસમરે વિચારે,

તે વીર નીચ પણુ જે કરે ૧કંડુ ભારે;
 એવા સુતોર મદદે પણુ એકલો તે,
 ખાએછ રાત દિવશે જગ કાળ પોતે. ૨૧

નકુળ-(આક્ષેપથી) યાજ્ઞરોની, સગ્રામની વાર્તા તું
 જાણતી નથી.

વસન્તતિલકા.

હું હું લઘૂ વય અરી વયમા વધારે,
 શરા રણુ જય સમે મનમા ન ધારે;
 મોર્ગોછ અન્ય જયના રઅભિધાતિ સામે,
 થોરા છતા જય કરે ખહુ હાર પામે. ૨૨

યુધિષ્ઠિર-

શિશ્વરિણી.

રણુ વીરોને તો વિજય કરવા ખાહુ નિજ છે,
 ખરે વેરી ખીવા ગજ તુરગ આરંખર કિરો,
 વને સાથે રાખી હરણુ, ઝહરિ હાથી મદ હરે,
 તથા છેદોને તે ગજ શિર તણા ખહો દગ કરે. ૨૩

અર્જુન-આપ આજ્ઞા કરો તો આર્ય ભીમસેનન
 પછતારે હું જાઉં?

યુધિષ્ઠિર-(સક્રોધ) શું ભીમ પણુ ખીજની સ-
 હાયની અપેક્ષા રાખેછે? અને તે ઉપરથી તે પરાજય પામે કે?
 [નેપથ્યમાં]

સાગ્ધરા.

હા: હા: હું લોક કેનો ભય નહિ ધરતા સાવધાનોયિ રે'જો,
 કામે સર્વેજ કરતા મન નવ ધરશે શંક આનંદ લેજો,

૧ અળ અથવા ખાજ. ૨ શત્રુ. ૩ સિંહ.

મુશીથી મેં વિહાર્યા રજનિચર ખધા ધા ન ખીજે ચલાવ્યો,
 ઠાઠોનું ચણું કીકું ખકતું, પછી મેં કાળ મોઢે ભળાવ્યો. ૨૪
યુધિષ્ઠિર-પાચાળી, રાક્ષસોને મારીને ઘેર્યેનો લંડાર
 ૧મ આવેછો!

[સંભ્રામના રથમાં પ્રવેશ કર્યા પછી સર્વાંગને
 • વિષે રામાન્ય કમુક યમ્મેલછે જોને, ઐટલુજ
 નહિ પણ સરીરે ખમણો પુટ યમ્મેલો એવો
 જો ભીમસેન, તે પ્રવેશ કરીને.]

ભીમ-(લતાપાશ જોઈને ક્રોધથી) અરે! ભીરૂ,

૫?

દ્રૌપદી-આર્ય પુત્ર, સુખી થાવ્યા.

[અમ કહીને નીચુ જીવેછે ઐટલુ]

યુધિષ્ઠિર-(ભીમને) લગ્યાવાળી કથા જવાદઈને
 ૧. રાક્ષસોને શી રીતે માર્યા? તે કહો.

ભીમ-અહિથી ઉપાડીને રાક્ષસો લઈ ગયા પછી
 અંક શિખા ઉપર મુક્યો.

યુધિષ્ઠિર-પછિ, પછી?

ભીમ-ઐટલે સર્વ રાક્ષસો સાબળીને તેમનું ટાણું
 ભેંશું થયું!

યુધિષ્ઠિર-પછિ, પછી?

ભીમ-ખકાસુર પોતાના હાથમાં ખડ્ગ લઈને મને
 રવાનો વિચાર કરેછો! ઐટલામા મેં તેને કહું કે-અરે,
 ૧ ઇશ્વરને સંભાર, હવે તું રહેવાનો નથી. અમ કહીને
 તેની સાથે યુદ્ધ કરવા ઊઠ્યો!
 • સર્વે (ક્રોધથી) પછિ, પછી?

ભીમ-અમે ખન્ને જાણાને ધણોવાર સુધી અને
પ્રકારે યુદ્ધ થયો.

દ્રોણકી-પછિ, પછી?

ભીમ-પછી તો”

સ્વધરા.

લોકેનો આસ કર્તા વિધુતુદ સમની ખાહુ કષ્
સ્કવેથી તોડિ નાખ્યે નિહર મન થવે પાટુથી.
છાતીના હાડકાનો સમર જીવિ વિષે મુષ્ટિ
કીવો ને કાણુપાને યમ પતિ ધરનો દાશ કી

સર્વ લોકો-(હર્ષથી ઊંચે સ્વરે) સાખા
સાખાશ.

અર્જુન-જેને માટે આ પ્રયાશ કરવો
ગરોખ માણસ કયા છે?

[વક્ત્ર વેષે ગરીબ પુરૂષ, વૃક્ષ અને વ
પ્રસ્થ કરીને]

યુદ્ધ- (ભીમને પ્રણામ કરીને) જિવિતદાન
વેચાણુ લોવેલો હું, જીવિતાવધી તમારો દાસ છું

વૃક્ષ અને વૃક્ષ- (પ્રણામ કરીને) હું પ
અમે તમારો દાસિયો છીએ, માટે રયા કામની
કરો છો?

સુધિષ્ટિર-અરે, તું કાણુ છે?

યુદ્ધ-પાસેના નગ્રમા રહેનાર પ્રાણી

સુધિષ્ટિર-પ્રાણી ભીરુ કૃપા પાત્ર, તું ગરીબ
કાણુ છે?

